

Найважливіше — наприкінці

Про книгу

«Найважливіше — наприкінці» — новий довгоочікуваний роман Галини Вдовиченко, української письменниці та журналістки.

Чоловік і жінка у стані війни, перемир'я і розчарування, надії та віри. Тридцять п'ять років разом, дорослі діти, складний період життя. Той час, коли нарешті варто зрозуміти, що ж насправді єднало й роз'єднавало цих двох.

Це книжка про вміння прощати і співпереживати, не розмінюватися на дрібниці і бути уважними одне до одного і до себе, цінуючи кожну мить цього несамовито швидкоплинного життя.

НАЙВАЖЛИВИШЕ —
НАПРИКІНЦІ

ГАЛИНА
ВДОВИЧЕНКО

видавництво
СТАРОВОГО ЛЕВА

Ніщо не є достоту таким, яким здається

частина 1

ЛІТО — МАЛЕНЬКЕ ЖИТТЯ

1

— Піднімайся негайно!

Увірвався терпець. Уже й не треба вдавати зі себе злу виховательку. Така і є цієї хвилини, розлючена й недобра, після стількох закликів підвестися з ліжка.

— Вставай же, ледарю! Майже десята, а він все лежить-вилежується. Оце якби не я, то так би й валявся колодою. Підйом, кажу! Бігом у ванну, раз-два!

Галя посуває ходунки до ліжка, металева ніжка бамкає до батареї парового опалення. Дзвінко починається новий день.

Ковдру — набік. Впевненим, водночас обережним рухом береться за чоловікові щиколотки, перекладає його ноги на край ліжка. Віктор обурено вигукує: боляче! Однак сміється, йому лоскотно. Така гра. Йому подобається, коли вона отак верховодить, карбуючи слова, коли стоїть над ним руки в боки. Арія Одарки до Карася. Ні, нехай же чують люди, ні, не буду я мовчати!

Усе складається за відпрацьованою схемою, чіткою, як інструкція: допомогти підвестися, просунути його праву руку в отвір держака на стіні: для кого тут, питається, прикріпили цю штуkenцію? Для тебе! Тож хапайся, тримайся, підтягуйся — а що ти думав? — ніхто за тебе це не зробить!

Без коментарів, без жодного лихого слова — слухняний і неагресивний нині — Віктор сідає, крекчучи, хапаючись водночас за

держак і за поруччя ходунків, обережно намацує ногами підлогу. Звикає до вертикальної картини світу.

Подмухи ранкового вітерця гойдають довгі прозорі фіранки, напинають їх ніжно-зеленими вітрилами. Чоловіків погляд затримується на них, тоді помалу пливе вздовж вікна, наближається до Галиного обличчя й зупиняється.

— Що будемо робити?

Голос тихий, хрипкий, а все ж не такий безбарвний, як учора, і вираз очей усвідомлений, притомний. Віктор зараз тут, не у своєму світі, не деінде — він тут. Розкуйовджене зі сну волосся за останні пів року геть посивіло. Кількадогова неголеність вже перейшла у стадію бороди, це додає її власнику віку. Ніколи у нього не було бороди, тепер є. Приємна на дотик, коли торкатися щогою. Це інша гра. Якщо не вдаватися до ігор, то можна хибнутися з розуму, так усе змінилося останнім часом. Разюче. Геть усе, до дрібниць.

Чекати, не підганяти, зараз варто чекати, перш ніж Віктор спробує підвестися. Він має підвестися. Рухатись — обов'язкова щоденна вимога, життєво необхідна вправа, умова існування. Рух — це життя, каже лікарка. Ходити! — нагадує щоразу. Ходити!

— Голова крутиться... — чоловік обережно повертає голову; так несуть повну чашу, боячись розхлюпати.

— То посидь.

З її голосу вже випарувалися одарківські нотки, «Запорожець за Дунаєм» примовк до часу.

— Нема куди поспішати... — одказує стиха.

У їхньому спільному, тепер уже насправді спільному житті, немає суєти і хапливості. Це там, за вікном, миготіння швидкостей: ранок-вечір, ранок-вечір, понеділок-субота, понеділок-субота... А тут,

у приватному світі, де їх лише двоє, час спливає тихою ходою. А іноді й зупиняється.

Чоловік сидить, наче замислився. Жінка стоїть, дослухається до звуків із кухні, там чайник ось-ось закипить. Пташина зграйка за вікном зривається в повітря із черемхових заростей, гілки гойдаються, гублячи дрібне зелене листя. Щось птахів настрашило. Вітер похитує гілки, заносить до кімнати мішанку ароматів літа. Світ сповнюється звуками, запахами і барвами. Світ дає все як слід роздивитися, усе почути й відчути, ніщо не проминає непоміченим, і все має значення.

— То що? — нагадує Галя.

Віктор киває: готовий.

Мовчазний обмін жестами: вона подає йому руку, він міцно стискає її.

— Раз-два... три!

З першого разу, як завжди, не вдається. Хоч вона й тягне його на себе, хоч він і силкується підвестися, тримаючись ще й за ходунки, і навіть затримується на півдорозі, наче важкоатлет штовхає штангу, та за якусь мить стає очевидно — в ногах правди немає. Похитнувся, подався назад, відпускаючи жінчину руку. Матрац натужно рипнув, просівши під ним.

Нічого, все гаразд.

Чайник свистить.

— Почекай на мене, — каже Галя. — Дивися, не втечи.

Суне в кухню. Повертається.

Іще раз.

Руки еднаються в замку. Не долоня в долоню, а зап'ястям до зап'ястя, пульс до пульсу — подвійним морським вузлом, каже Галя, так надійніше. Її права рука до ліктя в синцях.

— Раз-два... Три!

З гучним хрипким видихом «Га-аа!» чоловік підводиться й кладе руку на поруччя ходунків. Спирається на них, стоїть, похилившись. Стоїть... Зводить очі. Галя показує: норм, усе гаразд. А що зі спиною? Віктор випростовується наскільки може.

Хороший початок дня. Лише дві спроби, друга — вдала.

Попереду дорога до ванної. Поки чоловік її долатиме, Галя чимало встигне. Її персональний час розтягується слухняною гумою, розганяючи можливості й розсуваючи рамки. Жінки таке вміють: де у нього хвилина, там у неї десять. Вона застеляє ліжко, він суне маршрутом спальня-лазничка.

Галі її робота вдається краще, дарма, що вона все робить на одній нозі, підібгавши ту, що до коліна в гіпсі. Сама собі нагадує собаку з підбитою лапою. Це перший в її житті перелом. Та ще й у такий невдалий час. Тепер вони з чоловіком та ще парочка, без усмішки крізь сльози не глянути. Особливий різновид гармонії: вона на милицях, він на ходунках.

Одним широким рухом згортає простирadlo, на прошарок церати порскає дезінфікуючою рідиною з пульверизатора, протирає шматом. Так, тут порядок.

Різкий звук змушує озирнутися — щось гримнуло на підлогу. Ні, все гаразд, даремно налякалася; це милиці загуркотіли, зсунувшись від стіни. Перекрили ходакові дорогу.

Віктор і бровою не повів, мовчки пнеться вперед, просто на перешкоду, зосередившись на своїй роботі. Галя хутко перебирається на колінах через двоспальне ліжко, кидається навперейми. Гіпс їй

майже не заважає. Встигає випередити чоловіка, вихоплює милиці з-під його ходунків й очолює процесію, витанцьовуючи на одній нозі, тримаючи в руках свої підпорки й вологе простирадло. Здорова ступня крутить лінію вигадливого свінгу: п'ятка-носок, п'ятка-носок, знак безкінечності на паркеті. Такими викрутасами відстань долається швидше, надто якщо руки зайняті і без милиць.

Тільки от здорова нога швидко втомлюється, ние і проситься на ліжку, на високу подушку, щоб застоюна кров відійшла від натомленої ступні, щоб полегкість охопила обидві ноги. Ще не час, підтримує Галя трудівницю, що взяла на себе подвійний тягар. Буде тобі нагорода — спокій і подушка, наразі терпи.

Простирадло опиняється у пральці, пластмасова мірка докидає дозу прального порошку, кнопка програмує скорочений режим прання. Тут теж порядок. А що у спальні? Гей, де ти є?

Він на півдорозі. Суне вздовж ліжка, на обличчі зосереджене напруження. Шаркає, переставляючи перед собою металеву конструкцію-помічницю: чотири ніжки, два поруччя, кілька перетинок, гумові ратиці. Розмірений глухий звук тух, тух, тух, тух наближається до порогу кімнати. Ходити — дуже важка робота. Здорові ноги про це нічого не знають.

На пральній машинці чекає чистий одяг. Тепла вода дзюрчить, наповнюючи ванну, це щоб лише ногам не холодно було. Віктор у ванні миється навстоячки. Інакше ніяк.

Галя вже на посту, у коридорі, на домашньому перехресті. Спирається на милицю справа, з боку здорової ноги, так зручніше — долоня на руків'ї, пластмасове сидельце під ліктем, зручна конструкція. Друга милиця стримить угору жезлом. Життєрадісний регулювальник керує дорожнім рухом.

Хоча стоп, чому дорожнім? Варіант неприйнятний.

Це ж море, так учора домовилися. Чоловік запитав: ми на морі?
Жінка, повагавшись, погодилася: так.

Напинаються вітрила кольору весняної зелені. Рушник миготить у руці. Сигнальний прапорець кличе: сюди! сюди! триматися цього курсу! На мене!

А Віктор не бачить, його погляд — у підлогу.

Аж ось голос із пристані:

— Гей, на баркасі, повний вперед!

Шлюпка реагує. На шлюпці пожвавлення. А ось і вітання — рука підноситься вгору: спокійно, все під контролем.

— Пр-ропустіть баркас!.. — команда з суходолу. — Дотримуйтеся дистанції!

Ходункові ніжки постукують, шкребуться, кречуть звуками спрацьованого мотора.

— Ма-нев-рую! — зухвала репліка з баркаса.

Збурюючи прибережні хвилі, перехняблене судно наближається до причалу.

Нічний памперс сповз, оголивши живіт. Погляд нарешті вперед, підборіддя вгору. Захриплий голос рипить, витягує щось дивне... невже пісню? Бурмоче російською, ковтаючи звуки, нерозбірливо, а тоді чітко й піднесено:

«...В рискованном деле морпех монолит!»

Кілька тижнів тому все було інакше. Часом видавалося, ніби їм удвох нема особливо про що говорити. Ще не потрібні були ходунки і милиці. Трекер на її руці фіксував кількість кроків, а під кінець дня на екрані висвічувалися цифри, що перевищували 10 000. Обов'язкова денна норма. Більше можна, менше ні.

Починалося найважливіше літо за все подружнє життя, що тривало вже тридцять п'ять років. Незбагнений час, сповнений знаками і дивами.

Перший день відпустки позначився доброю прикметою — подвійною веселкою після дощу. Галя вийшла із синового авто, ступила у вологу траву, роззирнулася, охопивши одним широким поглядом дві сьайливі кольорові арки у небі, одна чітка, друга розпливчата; віддалений гірський хребет і ближню кичеру з припнутим на схилі конем, що, потрушуючи гривною, відганяє гедзів; крапчасті розсипи рожевої конюшини побіля студні; й лелеку, що планером ковзнув над черепичним дахом і зник за верхівками присадкуватих верб. Краса і радість довкола.

Давно сюди не приїжджали, у це місце у передгір'ї Карпат, де смачне повітря, де ноги легкі і прудкі, і погляд повсякчас розкошує. Глибоко вдихнула, відчула себе повітряною кулькою, закружляла підстрибом, розкинувши руки і дивлячись в небо. Відпустка! Воля! Гори!

Син вибрався з автівки, подав руку батькові, допоміг йому вийти й кивнув до дружини: як тобі свекруха? Аня поправила окуляри на носі, поставила на землю торбу з харчами і теж заходилася кружляти.

Маємо те що маємо, — буркнув Віктор-старший до Віктора-молодшого. Той, посміюючись, дістав із кишені смартфон: тату, стань тут, ось тут, щоб за твоєю спиною було видно це кружляння дервішів. Відправлю відео братові-трудоголіку. Хай заздрить нам зі свого Києва!

Батько слухняно озирнувся до камери, скривився посмішкою через плече. У блакитному спортивному костюмі, у жовтій футболці — улюблений одяг — кивнув запитально: все? Подибав подвір'ям дрібними старечими кроками. Хода його останнім часом геть змінилася, ледь човгає, ледь ноги волочить. Що за напасть!

Ціпок! Галя згадала, повернулася до автівки, принесла: куди ти без ціпка? А Віктор уже сидить на лавці, спираючись на вологе дерево обіруч, мружить на сонці. Ще забуває про паличку, бо користується нею віднедавна, від початку літа, після чергового курсу лікування, після крапельниць та уколів, які мало чим допомогли. Не одразу й при звичаївся. Усе зволікав — може, обійдеться... Галя його підохочувала: ой, теж мені, проблема!

Надійна підтримка про всяк випадок, ото й усе. Колись це був обов'язковий атрибут містянина для неспішних променадів. Панський аксесуар. Піжонська забавка. Нема чого стидатися. Усе залежить від того, як ми самі сприймаємо певні речі.

Віктор бере у Галі з рук дерев'яну паличку, куплену в аптеці, стискає пластмасовий держак, тоді підводиться й суне подвір'ям. Вчора і позавчора він кільканадцять разів перепитував: коли вирушаємо? Коли їдемо?

Це Куричі намовили їх відпочити в горах. Слухайте, сказали, їдьте до нас хоча б на кілька днів, ось вам ключі. Ви все там знаєте, ви там свої. Де молоко замовити, де яйця — все відомо.

До тої хатинки в Карпатах наїжджали не раз і великими компаніями, і малими. Ігор Курич придбав її кілька років тому, відремонтував, назвав півжартома шале, так наче йшлося про швейцарські Альпи. А воно й причепилося: шале то й шале. Дерев'яна хатка, обмурована по низу річковим камінням, стала літнім притулком для сімейства Куричів і для Куричевих друзів. Вхідними дверима і ганком — на схід, вона протягом дня приймала в себе сонячні промені, сонце переходило від вікна до вікна, зазірало в усі кімнати, освітлюючи їх по чергово. Затишний притулок без телебачення, без інтернету.

Та й хаті добре, коли вона не самотою, наполягали господарі, вона тішиться, коли в ній дихають, ходять, сміються, їдять, сплять. Коли вікна і двері відчинені. Нема сумнішого вигляду, як у покинутої хати.

Паперова інструкція на цвяшку при вході підказує, де що шукати — сірники, сокиру, ключі від дровітні, гриль-решітку для вогнища... Все продумано хазяйновитим Куричем до дрібниць. Живи у спокої — хоч кілька днів, хоч місяць.

Бажання і плани, звісно, це одне, реальність часом — зовсім інше. Бо саме в горах, де спокій і чисте повітря, джерельна вода і проста сільська їжа — відпочивай, людино, збирайся на силі — саме у цьому гірському раю Віктор іще більше заслаб.

Ще ввечері сиділи вчотирьох під зорями при багатті, розмовляли, сміялися, а щойно полягали, почалося. Що п'ять хвилин Віктор зі свого ліжка: Галя! (ніколи не вживав кличної форми) Галя!!! Вона до

нього: що? Дай мені руку, каже вибагливо, встати хочу. Підводиться, спираючись на неї, боляче стискає плече. Куди ти? — Хочу вийти.

Ідуть надвір, вона в піжамі, він — у накинутій на плечі теплій куртці. Дибують помалу до згаслої ватри, нічна трава холодить литки, забута на землі коцюба вилискує металом у місячному сяйві. Небо в яскравих сузір'ях — немов сторінка підручника з астрономії. Спокій і тиша.

Повертають до хати. Що ще? Пити?.. Тепер лягай.

Укриває його. Спи.

Щойно починає западати в сон, як знову чує своє ім'я. Підхоплюється: що? Усе спочатку: дай руку, хочу походити. Куди? Надвір. Що далі, то роздратованіше: де ти є? Хто так руку подає? Хто так піднімає! Чого стоїш, тягни на себе! Нічого не можеш!

Нестерпний. Який же він буває нестерпний. Годі витримати.

Що більше потребує допомоги, то злостивіший. Лається, матюкається. Шаленіє від своєї безпомічності. Щойно перевдягнула його, перестелила ліжку, бо вологе (вперше таке сталося), щойно знову повернулися до хати знадвору, щойно лягла і заплющила очі, а він знову кличе. Гукає, як вчитель у школі, за прізвищем. Дівочим. Немов викликає до дошки.

Аж у сусідній кімнаті рипнуло ліжка, увійшов заспаний син. Лежи, сказав до матері, повів батька надвір.

До четвертої ранку не було спокою. Вешталися туди-сюди, міряли тиск, давали пити заспокійливі таблетки, готували чай, вкладали Віктора в ліжку, накривали двома ковдрами, йому було холодно, забирали верхню ковдру, бо жарко, знову накривали... Лише на світанку напад агресії та нічного неспокою помалу стихився, усі послули.

Святково вбрані люди вранці проминали обійстя, йшли до сільської церкви, глипали упівока на розвішане на мотузках прання. У церкві дзвонять, а тут показово порушують сільський закон громади — перуть у неділю, ще й ковдри, наче не можна почекати до завтра. Де встид?

Місцеві до приїжджих озиваються: «Дай Боже щастя!». «Дай Боже і вам!» — їм у відповідь. Галі вчувається прихований докір у поглядах. Вона й собі не ховає очей: не дивіться осудливо, люди. Ви йдете до церкви, до Бога, а він геть усюди, не лише, де вівтар; він зараз і тут, де перуть у свято, бо не все так є, як видається.

Так подумки відказує, а люди думають своє, де від незнання до осуду — два кроки.

З ганку видно, як сонце піднімається над полониною чимраз вище і вище, а ввечері, з веранди — як воно розлого й урочисто заходить за гору. Їхали в райську місцину, у спокій, але не знайшли його. Потрапили до пекла в раю.

Із тієї поїздки, з першої ночі в горах, почався новий етап у житті.

Повернувшись до міста, зайшли на чергове коло у звичній спіралі: знову лікарі, знову ультразвукове обстеження, комп'ютерна томографія, аналізи та призначення. Нічого конкретного лікарі сказати не можуть. Це наслідки інсульту, що стався кілька років тому, плюс вияви набутого цукрового діабету, з нового що? — підозра на початок хвороби Паркінсона, Паркінсона судин, уточнив лікар, побачивши переляк в очах. Виписав ліки, уколи і крапельниці. На крапельниці ходити зможете? У денний стаціонар?.. Ось і добре.

Удома Галя шукає в інтернеті, що ж воно за напасть така. Віктор злиться: воно тобі треба? яке ще, до дідька, Паркінсона! Той ляпнув, а ти повторюєш ту маячню!

Справді, не варто про це говорити, варто просто жити, додавши до знайомих таблеток іще кілька нових. Вони узгоджуються між собою? Не шкодять? — перепитує лікаря. А що робити, відповідає лікар, усі вони потрібні.

Схема прийому ліків — на холодильнику, прикріплена магнітами до дверцят.

Галя склала таблицю, раз у раз зазирає в папірець, не покладаючись на пам'ять. Минув той час, коли Віктор сам відповідав за свої ліки — тепер треба вкладати таблетки в руку і подавати воду в склянці.

Шприц вбирає в себе жовтаву рідину. На кінчику голки тремтить прозора крапелька, тхне спиртом від вологого жмутика вати.

— Лягай!

Чоловік слухняно спускає штани.

— З яким задоволенням ти це робиш, — озирається через плече, — любо глянути!

— Що є — те є, — погоджується вона. — Короткий момент сатисфакції. Підтягни футболку вгору і тримай! Моя рука, ти знаєш, дуже легка.

Всаджує голку у м'яз, намагаючись не влучити у геть заштрикані ділянки на шкірі, подекуди зі синцями.

— Мазунчику долі, тобі пощастило з дружиною!

— О, так.

— Не поспішай, дай як слід помасую.

Чоловік не жаліється, та краще йому не стає, зате хоч тиск і рівень цукру під контролем. Віктор потребує тепер сторонньої допомоги, чиеїсь постійної присутності. Галі часом видається, що хитрун дочекався її відпустки — і відпустив гальма, заслабував, щоб вона повсякчас була поруч. Такі от думки. А він то жартує, то тихий, сумирний, а то раптом ні сіло ні впало вихоплюється з нього зухвалий злоріка, злостивий, роздратований на весь світ.

Ніколи не був у нього легкий характер, але тепер дедалі частіше — нестерпний. Галя намагається опанувати себе: він не винен, переконує себе, це хвороба. Миє його, переодягає, а він знай собі бубонить, докоряє, випомінає їй усе, що було й загуло. Невмотивовані напади ревнощів крутять ним, а він — нею. Вона мовчить-мовчить, а тоді вже втратить терпець, прикрикне — і він притихає, наче випросив те, чого прагнув, наче потребував вибуху її емоцій, бодай таких.

Увечері в ліжку присувається до неї, кладе долоню на стегно — замість вибачення. Обіймає, дихає в потилицю. Вона зітхає.

Останнім часом до гіпертонії додався ще й діабет, це вже після інсульту, що збив його колісь із ніг, уклав на шпитальне ліжко, але згодом таки дозволив жити. Поступово, з помітними втратами, та все ж дав йому повернутися до себе, уже іншого, але таки до себе. Віктор повільно ходив, втратив здатність вільно орієнтуватися у просторі, його зір дедалі гіршав, пам'ять стала вибірково-примхливою. Він до всього призвичаївся, однак такого збою, як цього літа, ще не траплялося. Переміни лякали. Він почав випадати з дійсності на кілька хвилин, опинятися в своїй уяві будь-де.

Зранку погляд розгублений, голос слабкий. Роздивляється довкола нашорошено.

— Ми в Криму? — погляд ковзає стінами, меблями, тікає за вікно. — Ні? Це хіба наша квартира?

На відповіді реагує недовірливо, а за пів години вже забуває про свої фантазії.

Не хоче залишатися на самоті навіть на короткий час. Галя — до крамниці чи в аптеку, він за ціпок — і надвір. У домашньому одязі, у чому був — у тім і вийшов. Вона зустрічає його біля під'їзду. Чому ти мене не почекав? А де ключі? Він лише розгублено обмацує кишені: мабуть, удома залишив. Так і є, вийшов із квартири, лиш причинивши двері.

Що це було з тобою? Він мовчить.

Іде мити руки перед вечерею.

Вода у ванній ллється, ллється... Монотонний рівний звук.

Пішла поглянути, чому так довго. У прочинених дверях — нерухомий Вікторів профіль, руки безвільно висять. Уважно спостерігає, як вода стікає у раковину, немов забув, навіщо відкрутив той кран. Задивився на сріблястий водяний джгут.

— Що ти робиш?

Підвів на неї очі, слухняно дав себе забрати, завести в кухню, всадовити до столу...

Наступного дня — те саме. Вона мовчки закрутила кран, але Віктор розлютився, відштовхнув її.

— Сам знаю, — форкнув, — що мені робити, а що ні. А якби тут був не я, а твій...

У нападі ревності він висмикував з переліку імен, що вівся червоною шматою в його уяві, якесь одне, навмання, будь-яке — від

імені хлопця, в якого вона була закохана в юності, і до випадкового прізвища, що не одразу й пригадаєш, хто такий. За пів години буря вгамовувалась, завдавши збитків.

Скільки це триватиме? — запитувала Галя, коли Віктор тулився до неї, наче нічого не сталося. Що ти сьогодні випоминав? Він не міг пригадати, про що йдеться. А їй ті спалахи агресії ще довго не йшли з голови. Ти злопам'ятна, знаходив він своє пояснення.

Удень Галя сонна й неуважна, бо ночі тривожні. Вдень Віктор спить, після опівночі встає й ходить, тримаючись за стіни, голосно розмовляє. Як висипатися біля нього? Ходити йому чимраз важче. Боюся, каже він, злягти; це було би найстрашніше, не дай Боже лежати, не приведи Господи.

Уже й ціпок не надійний. Як удвох надвір виходять, то ще сяк-так, дружина чоловіка підтримує, прошкують разом помаленьку. Але вже двічі, як виходив на прогулянку сам, то повертався з розгубленою усмішкою: я впав чогось, уявляєш? Мене люди підняли...

Лікар радить: придбайте ходунки, не припиняйте ходити.

Ходунки йому побратими-«афганці» привезли. Солідні дядьки, вони познайомилися ще замолоду, але вже після Афганістану. Відбували там службу в різний час, хто на початку тої війни, хто в розпал, хто наприкінці. За десять років, від 1979-го по 1989-й, через Афган чимало хлопців пройшло. Теперішнє братство тримається купи, збираються щороку 15-го лютого на день виведення військ, згадують, п'ють горілку... Уже майже всі діди, уже майже всі мають онуків. Третій тост у них не за жінок, третю чарку вони вихиляють мовчки — за тих, хто не повернувся.

Витягли з багажника пошарпану металеву розкаряку: тримай, брате! Щоб до вересня повернув! Не одному тобі ходунки потрібні, чуєш?

Віктор цю настанову добре затямив. Повторював згодом: до вересня треба віддати. Він усе тепер сприймав буквально. Жартівливий наказ узяв до голови як настанову діяти. Непогано, що так. Додатковий стимул тягнутися до своєї звичної фізичної форми. Хоча яка вона, та звична форма? Уже кілька років він не такий, як був.

Збігали дні відпустки. Галя весь час була при чоловікові: зранку й до вечора удвох. Коли таке було востаннє? Хіба ще до народження дітей.

Діти повиростали, живуть своїми сім'ями: Сергій у Києві вже понад три роки, відтоді, як запропонували роботу у відділі боротьби з кіберзлочинністю. Одне лише літо був там сам-один, а тоді забрав до себе Олю зі синами-близнятами. Донечка народилась уже в столиці. Хлопцям по три з половиною, малій — два роки.

Віктор-молодший з Анею винаймають квартиру на іншому кінці Львова, ближче до роботи, його та її. Він і досі працює в автомайстерні, тільки тепер не в батьківській, — свою частину довелося продати партнерові з бізнесу, — а в іншій. Закинув свій диплом про вищу освіту, не згадує про нього. Відпрацював зміну — і на репетицію рок-гурту. Це, каже, мос. Барабанщик.

Раніше нечасто заїжджав, а тепер щодня: возить батька до поліклініки на денний стаціонар на крапельниці. Туди — машиною, назад батьки самі помалу пішки. Батько возсідає біля водія попереду, мати за ним, погиркуються, раз у раз повертаючись до ранкової

суперечки. Син поглядає на одного, на другу: ви чого? Обоє з лівої ноги встали?

Допомагає батькові вийти, той на дружину не дивиться, демонстративно приймає лише синову допомогу. До поліклініки бредуть поодалік одне від одного.

— Мам, ну що ви, як діти?

— Та ж душу вимотує! Скільки можна!

— Та хто тобі душу вимотує? — бубонить Віктор-старший.

— Іди до дідька! — відказує Галя.

— Сама така.

Вона заходить із ним в усі кабінети, спілкується з лікарями та медсестрами, перепитує, відповідає на запитання, а Віктор мовчить або віджартовується. Часом повертається до нього ця здатність, жартувати. Йому подобається, що дружина зараз із ним.

Лікар, що виписував направлення в денний стаціонар, замислився над розкладеним пасьянсом із результатами аналізів й обстежень. Пожував губами, підвівся, знову оглянув пацієнта. Гм... Постукав Вікторові по спині, натискаючи на якісь точки, почухав брову. Узяв його за кисть руки, понахилив вперед-назад. Паркінсона, зронив. Думаю, це таки воно. Треба в шпиталь, у той, що за містом. Пишу вам направлення.

Віктор зневажливо форкнув, але нічого не сказав.

Велику дев'ятиповерхову будівлю хрестом видно здалеку, це шпиталь для інвалідів усіх війн і репресованих. Відділення неврології не ремонтували, мабуть, іще від радянських часів. І меблі в палатах залишилися відтоді; принаймні такий вони мали вигляд. Кортіло переконатися у своїх підозрах, пошукати на задній стінці тумбочки інвентарний номер із позначкою бозна якого року. Від побіжного погляду на ті ліжка і стільці робилося тоскно.

Галя привіталася зі стариганем на сусідньому ліжку, допомогла чоловікові лягти й обстежила тимчасовий прихисток. Тумбочка без дверцят, всередині — картонна коробка з-під ліків, примітивна заміна шухляди. Геть її звідси, під розгойданий кульгавий стіл, такий самий заплямлений й обшарпаний.

Подерла футболку на шмаття — вимила підвіконня, тумбочку, стільницю. Заирнула під ліжка: підлогу миють лише там, куди швабра дістає. По кутах кубляться запорошені ошмаття вати, поцятковані бурюю кров'ю. Верхню дошку тумбочки сяк-так притулила, підкрутивши гайки. Активно порядкувала, тамуючи відразу, шкодуючи, що не додумалась узяти гумові рукавички з дому.

Віктор лежав, приплющивши очі, але не спав. На сірому простирадлі, на плескатій подушці, вкритий дірявою ковдрою. Він втомився від процедури оформлення, а може, його вразило транспортування на інвалідному кріслі, син доправив його у візку на восьмий поверх.

— Їдь собі, — сказала Галя Віктору-молодшому, — я тут далі сама, і додому сама доберусь.

Поки прибирала, дід-сусіда пильно спостерігав за нею, заклавши лікоть під голову. Довготелесий, ноги босі, нігті жовто-коричневі, грубі, як панцир черепахи. Він раз по разу відволікався, повертав голову до Віктора:

— Скільки вам років?.. Ага, — покинував, — і називав свій вік, щоразу інший: — Мені теж п'ятдесят вісім... Мені дев'яносто два...

І знову:

— Як вас звати? Ага, а мене Геннадій.

Нарешті знайшлося питання й до Галі: котра година? І аж підскочив: обід! Зараз привезуть обід!

Давня як світ дідова тарілка, алюмінієва, родом з якоїсь солдатської їдальні — побита, покручена, але ще годна до служби. Горня фаянсове, домашнє, півлітрове. І пластмасова одноразова ложка з обламаним краєм. Як він дає з нею раду?

Сусід хапає свій посуд — і притьмом із палати. А там завмирає, дослухаючись, чи не торохкоче віддалік візочок із баняками. З прочинених дверей видно картину: дід Геннадій стоїть, притискаючи до грудей тарілку з горням — увага зосереджена на розі коридору, звідки ось-ось має виїхати візочок з лікарняним супом. Дід зараз схожий на сурикату в пустелі. Обличчя — розгорнута книжка, усі емоції читаються на ньому: ні, ще немає, ще ні... ні... що ж так довго? і ось, нарешті, є! Обід для лежачих виїжджає з-за рогу, обід наближається, він уже майже тут!

— Стійте, де стоїте! — звіддала наказують дідові. — До вас іще дві палати! Під'їдемо до вас, чекайте.

На обличчі діда Геннадія застигло страждання. Він тягне довгу зморшкувату шию, хвилюється, чи вистачить хліба і каші. Йому дорікають за погану поведінку, осаджують, як хлопчика, однак наливають-насіпають усе, що ветеранові «положено». І дають шматочок масла за особливі заслуги. Він двічі підстрибом снує туди-сюди, тягає в палату свою здобич і, зітхнувши, береться похапливо їсти тою калічною пластмаскою.

— Дайте дідові ложку, — просить Галя санітарок, — він не має чим їсти.

— У нього забрали ложку, — лагідно відповідає санітарка, так наче в діда відняли небезпечну іграшку. Інтонація: «так треба».

— Чому забрали?

— Бо він замикається в палаті.

Галя не розуміє.

— Ложкою замикається, — пояснює жінка, — як ключем. Вам із сусідом не пощастило... То пів біди, що його в сук скандзюбило, а біда — що глузд за розум завернув. Вашому хворому яку кашу давати — вівсяну чи пшеничну?

Дід, на диво, віртуозно вправляється тим огризком. Схилився над супом, голосно сьорбає, весь у процесі поглинання їжі. Віктор щойно взявся за ложку — а дід уже вишкрібає тарілку, збирає на хліб залишки каші, закидає до рота. Запитує втішено: а тут у нас що? І підсуває до себе компот.

Усе вкотре спочатку: аналізи, обстеження, консультації. З діагнозом не поспішають: спостерігатимемо, каже лікарка. Важко визначити, що це воно. Ні, не новий інсульт, це ускладнення від попереднього та його наслідків; можливо, і справді, початок хвороби Паркінсона, але у такій стадії це лікується — побачимо, що тут і до

чого! А поки що — крапельниці. Мали б вам на двох виділити окрему палату, бо ваш чоловік потребує постійного догляду, але ж, самі бачите, немає можливості...

Галя поспішає все зробити до сутінків, що вже збираються за вікном. Помила чоловіка біля умивальника, перевдягнула, протерла підлогу, принесла вечерю, попросила медсестру і санітарку наглянути за ним до ранку — і на автобус.

Дід Геннадій їй навздогін піднесено:

— До побачення! Щастя, щастя й іще раз щастя!

Йому, схоже, у госпіталі подобається.

Яка ж це радість — швидко йти, вдихати вечірнє повітря, просто рухатися. В автобусі є вільні місця: плюс іще одна маленька радість. Обличчя відбивається у склі в миготінні будинків, дерев і силуетів перехожих... Хилить до сну, Галя ледве стримується, щоб не заплющити очі, бо й справді засне. Вдома встигає приготувати на завтра суп із фрикадельками і навіть нашвидкуруч спекти яблучний пиріг, дуже простий, мінімум борошна, мінімум цукру. І — спати. Більше ні на що ні сил, ані бажання. Навіть забула поглянути, що там на трекері, скільки кроків за день набігала.

Очі заплющила, очі розплющила: пів на восьму! О восьмій виходити з дому. Мало не проспала! Смартфон, синхронізувавшись із трекером, повідомив: ви спали краще, ніж п'ятдесят чотири відсотки людей. Не такий уже й поганий висновок.

Дорогою до шпиталю — забігти на ринок. Помідори і яблука — в наплічник, з повною викладкою бігом-бігом, щоб устигнути до початку обходу. До палати влітає, захекавшись, у застояне повітря,

у нерухому тишу, яку порушують бадьорі звуки за дверима туалетної кімнатки. Дзижчить електробритва, лунає мурмотіння-спів. Дід Геннадій голиться.

Віктор уже прокинувся, лежить, склавши руки на грудях, пальці в замку.

— Як ти лежиш? — Галя прочиняє вікно і розтискає йому пальці. — Що за поза!

Заледве встигли з ранковими процедурами — а вже сніданок. Галя пригощає діда яблучним плячком. Дід перепитує: це мені пиріг? Ховає шматок під газетою. Має бути порядок в усьому: спочатку — лікарняна каша і хліб зі шматочком масла за особливі заслуги, а тоді вже домашній десерт. Дід їсть із апетитом, усе до крихти підчищає, дарма що сухий як тріска.

Поки Вікторові роблять уколи, поки він лежить під крапельницею, дід докладно розповідає про себе. Він у тих звіряннях щораз інакший — то колишній військовий, то залізничник, то в нього є син, то нікого немає. Втомившись слідкувати за логікою викладу, Галя розгортає книжку. Дід ігнорує цей вияв неповаги, його розповідь адресована Вікторові, той мовчки слухає, зрідка покивує.

Галя вже знає про діда від санітарок і медсестер. Син до нього приходив дуже рідко, а як приходив, влаштовує всім прочуханку, мовляв, і лікувати не вміють, і годують погано. Діда давно би виписали, та його ніхто не має наміру забирати. Тепер у відділенні вирішують, що з цим пацієнтом робити. Йому й справді за дев'яносто. Учасник війни.

Ви з ним обережно, попереджають, він у хворих їжу краде. До холодильника як по святу воду швендяє, копирсається, вибирає, наче він там щось залишав. Усі, хто в цій палаті лежав, на нього

жалілися, — ветерани УПА, ветерани вітчизняної війни, афганці, усі... Той дід усіх дістав до печінок.

Приїжджав Віктор-молодший, возив батьків в обласну клінічну лікарню, у діагностичний центр на магнітно-резонансну томографію. Віктор втомився, одразу потому в палаті й заснув.

Перед обідом Галя подає сусідові яблуко і бутерброд. Це мені? — перепитує дід, і знову ховає почастунок під газету. Після обіду, каже, з'їм.

З коридору чути кроки лікарки, вона швидко і впевнено цокає підборами, її наближення чути звіддаля. Аналізи у Віктора невтішні, рівень цукру в крові зріс. Лікарка записує призначення, знову нагадує з притиском: рухатися, гуляти, не лежати весь час.

— Це, пане Вікторе, найважливіший ваш щоденний обов'язок — ходити, ви чуєте мене?

— Знаєте, — Віктор прокашлюється, — анекдот про дерев'яну биту і про «а я не почув...»?

Чи не перші його слова за пів дня.

— Ой, — Галя лякається, що він намірився поділитися цим непристойним анекдотом, і додає похапливо: — Він чує, чує. Ми зараз підемо надвір.

Щоб видибати звідси, потрібно хвилин сорок. Віктор спирається на ходунки, повільно рухається всередині рами. Галя поруч: кілька кроків — зупиняється, чекає... Вони долають довгий коридор із кількома поворотами, спускаються з восьмого на перший поверх ліфтом: з чотирьох працюють лише два. Неймовірно повільно проминають аптечні кіоски, кілька кабінетів, приймальне відділення

і продуктову крамничку, вибираються нарешті на залите сонцем подвір'я. Тут спекотно.

Віктор сідає на лавку, ходити не хоче, досить, каже, я втомився. Сидять мовчки, зрідка перемовляючись про щось буденне. Галя відповідає на телефонні дзвінки. Віктор-молодший телефонує з Дніпра:

— Ма, я мусив їхати, буду за два дні. Але, як треба, хоч зараз повернусь, або Сергій приїде, він обіцяв, як припече.

— Не треба, — каже Галя, — робіть своє. І Аню не смикай. Тут усе гаразд.

— Увечері викликай таксі, — каже син, — не мучся в тих маршрутках.

— Добре.

Простіше погодитись і зробити по-своєму.

Таксі, по-перше, звідси дороге. По-друге, вона свою норму кроків не добирає. Їй краще до маршрутки пішки, і своєю вулицею від зупинки — майже бігцем. Їй бракує швидкої ходи. Навіщо їй таксі?

Телефонує Сергій:

— Ма, що у вас? Я до вас збираюся.

— Не треба! Залишайся у Києві. Працюй і займайся дітьми, у нас усе за планом. Підлікуємося — й додому. Краще розкажи, як там Оля, як малі...

Сміється, слухаючи сина. Відхиляє від себе смартфон, щоб і Вікторові було чути. Та все одно, закінчивши розмову, переповідає йому про те, як близнюки вчать сестру розрізняти марки автовок.

— Скільки їм років? — у Вікторовому погляді острах.

— Матвію й Гордію по три з половиною, Єві — два.

Промовляє це рівним голосом, наче не здогадується, що Віктор цієї хвилини забув не лише вік, але й імена своїх онуків.

Хтось знову телефонує. Луїза.

— Слухай, — каже подруга. — Заїду по тебе сьогодні, скажи лиш, коли.

— Не треба, — відказує Галя. — Мені нормально діставатися сюди і звідси. Я мало рухаюся, мені корисно пішки. Не робіть із цього проблеми, я вас прошу. Уже і Магді про це сказала, й Ірині. Не треба, дівчата. Я даю собі раду з усім. Усе гаразд. Буде треба — скажу.

Луїза дочекалася паузи.

— Коли ти звільнишся, запитую? Я ввечері сьогодні буду біля госпіталю, неподалік, у своїх справах.

Бреше, звісно. Які у неї тут справи?

— Або завтра, — обережно каже Луїза, прислухаючись до тиші. — Коли тобі краще?

— Давай завтра, — погоджується Галя.

Насправді вона і завтра не потребує ні машини, ні спілкування. Молодша невістка теж в обід телефонувала: приїду після роботи до батька.

— Навіщо приїжджати, Аню? А я тут нащо? Своє робіть! Як буде треба, я скажу, — та сама фраза. — Ще буде нагода побачитися за інших обставин. А от твого чоловіка варто затягнути нарешті до лікаря...

Розповіла невістці, як Віктор-молодший тримався за поперек. Спортивна давня травма не дає спокою.

— Повернеться з Дніпра, нехай нарешті візьметься за себе. Не варто з цим жартувати. Оце і буде нам усім допомога. Дбати про власне здоров'я — це й означає піклуватися про рідних.

Дістатися назад, до палати, — ще виснажливіший процес, ніж вийти надвір. Віктор повільно начовгує, Галя ходить туди-сюди, обганяє, проминає його, розвертається, йде назустріч. Йти поруч, коли він так поволі теленає, — дуже важко, це втомлює найбільше, краще вже ходити вперед-назад.

Нарешті їхній коридор, нарешті палата. Вона замкнена.

Почекай, каже Галя — й поспішає до кімнати санітарок.

— Та це все ваш дід! — жінки п'ють чай, випромінюючи спокій. — Знову, мабуть, зачинився зсередини. Гримайте у двері. Що за людина!

Віктор уже ледве на ногах стоїть, схилився над ходунками. Зараз, повторює Галя, почекай. Кісточками зігнутих пальців: тук-тук... Тоді кулаком, наполегливо. У наскрізну дірку від дверної ручки простромлено затертий бинт, кінці зав'язані на вузол.

— Пане Геннадію! Це ми, відчиніть! — Галя смикає бинт, гатить у двері. — Відчиніть, пане Геннадію!

Жодної реакції. У Віктора крапельки поту на чолі, і лікті тремтять. У коридорі нікого з персоналу. І хоча б один стілець. Галя з силою поторсала двері, ті щілинами світять, рухаються туди-сюди.

Відійшла на два кроки й щосили плечем: г-гух! Двері одразу й відскочили, впускаючи досередини. А там нікого.

Дід повернувся перед вечерею, в піднесеному настрої, з пакетом у руці, там наче згорнута учетверо газета. Галя розповіла йому про їхню пригоду, про те, що хтось замкнув палату, поки вони гуляли. Чи, може, протяг захряснув двері, висунула й таку версію, почекала дідової реакції. Дід скрушно похитав головою: так-так, буває таке, а що ж!

А вже після вечері та всіх вечірніх процедур, Галя — до дверей, а вони на замку.

— Знову те саме, — озирнулась до діда.

Той прудко підвівся, наче почув сигнал бойової тривоги. Підхопив свою торбинку.

— Зараз подивимося, що у нас тут...

Дві дверні ручки й алюмінієва ложка, загорнуті в папір. Дідів набір відмичок. Показово-артистично, не приховуючи задоволення від свого вміння, сусід застромив дверну ручку у паз, легенько натиснув — і випустив Галю на волю.

— До побачення! — зітхнула вона.

— Щастя, щастя й іще раз щастя! — відповів дід.

Пішла, а за спиною втішений шепіт:

— А ми замкнемося...

Маршрут від госпіталю до автобусної зупинки ноги вже вивчили, зараз буде нахил, а далі діра на тротуарі. Попри напханий наплічник йдеться легко. Голова звільняється від липких думок, вони видмухуються від швидкої ходи, опадають позаду на асфальт, що вистигає після розпеченого сонцем дня. Маршрутка, супермаркет — і додому. Закинути Вікторові речі у прання, приготувати щось поїсти на завтра, мабуть, сирники, зібрати в наплічник чистий одяг, не випускаючи мобільника, притискаючи його плечем до вуха: короткий звіт синам-невісткам, мамі з татом, іще лаконічніший — подругам; усе нормально, нічого наразі не треба, добраніч!

Спати... Єдине, що вона потребує. Спати.

— Доброго ранку!

Пан Геннадій вітає її на порозі палати, зубна щітка в долоні, вільною рукою притримує Вікторові піжамні штани. Вони були під ліжком, у спортивній сумці. Завеликі й короткуваті для цибатого кощавого діда, він схожий у них на клоуна з циркової арени, але з усього видно, обновка йому до душі. А й справді, звідки йому взяти змінний одяг? За всі ці дні, що Віктор ділить із ним палату, дідів син навіть не телефонував. Або вона не чула їхніх розмов.

— Як спали? — Галя виймає з наплічника чисті футболки, труси і шорти, складає їх у спортивну сумку.

— Прекрасно! — запевняє дід.

Віктор куняє. Галя допомагає йому підвестися, він млявий сьогодні, без настрою. Усе робить понад силу, знехотя — чистить зуби, миється, лаштується снідати. Їсть мало і без апетиту, на відміну від діда.

— Це ваші чи мої? — дід тицяє довгим нігтем мізинця на сирники у своїй тарілці.

— Ваші, їжте.

Віктор дивиться, як дід наминає лікарняну кашу, як з апетитом товче сирники, а тоді й сам починає длубатися ложкою в каші.

— Бери сирники, — підказує Галя.

Віктор кладе ложку на тарілку.

— Не хочу.

— Нащо ж я їх готувала?

— Не знаю. Дай мені спокій.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ